

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ОЛИФ ВА
ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ**

НАМАНГАН ДАВЛАТ УНИВЕРСИТЕТИ

ИНГЛИЗ ФИЛОЛОГИЯСИ ФАКУЛТЕТИ

ФАКУЛТЕТЛАРАРО ЧЕТ ТИЛЛАР КАФЕДРАСИ

катта ўқитувчиси

Абдурахмонова Дилрабохон

Қодиржоновнинг

“Бобурнома”нинг янги немисча таржимаси хусусида **НОМЛИ**

ИЛМИЙ МАҚОЛАСИ

НАМАНГАН – 2019

Ўзбек адабиётида Захириддин Муҳаммад Бобурнинг “Бобурнома” асаричалик жаҳонга машҳур бўлган асар кам. Дунё миқёсида бизнинг адабиётни тадқиқ ва таржима қилиш нуқтаи назаридан қараганда у хатто Алишер Навоий ижодига нисбатан ҳам кўпроқ муурожаат қилинганлиги билан характерланади. Сабаби, мавжуд тадқиқотлар моҳиятига кўра, ушбу асарнинг Марказий Осиё, Афғонистон ва Ҳиндистон халқларининг тарихи, ижтимоий-сиёсий ҳаёти, турмуш тарзи, географияси, ўсимликлар ва ҳайвонот дунёсига оид батафсил маълумотларга бой эканлиги билан, айниқса, ўша даврга оид ҳарбий юришлар, тактикалар, темурий шаҳзодалар тўғрисида қимматли маълумотларнинг мавжудлигидир.

“Бобурнома” туркий адабиётининг муҳим дурдоналарин бири. У Шарқда “Тузуки Бобири”, “Воқеати Бобури”, “Вақоеъ”, “Воқеаномаи Шоҳи Бобур” номлари билан танилган. “Бобурнома” XVI асрнинг ўзидаёқ бир неча мартаба форс тилига, кейинчалик бир қатор Ғарбий Европа тилларига ўгирилган.

Асарни форс тилига таржима қилишнинг ташаббускори Захириддин Муҳаммад Бобурнинг ўзи ҳисобланади. Унинг ҳозирда тўртта форсча таржимаси мавжуд. Асарнинг дастлабки форсча таржимаси Шайх Зайниддин томонидан амалга оширилган бўлиб, у 1525-1526 йиллар орасидаги ўн бир ойлик воқеаларни қамраб олган холос. Иккинчи форсий таржима Ҳасан Пояндахон бошлаб, 1586 йилда уни Муҳаммадқули Ҳисорий охирига етказган. Асарнинг форс тилидаги тўлиқ таржимаси Акбаршоҳ даврида Абдурахимхон ибн Байрамхон томонидан амалга оширилганлигини таъкидлаш керак. Мазкур таржима асарининг дунёда кенг тарқалишида муҳим рол ўйнаган. Таржимашунос Н.Отажоновнинг таъкидлашича, ушбу манба нусхалари Лондон, Париж, Санкт-Петербург, Калькутта кутубхоналарида сақланмоқда. 1912 йилда асарни оғаймурод Қарлук Хатлоний форс тилига таржима қилган. Бу тўртинчи таржима озирда Ўзбекистон ФА Шарқшунослик институти қўлғизмалар фондида ақланмоқда.

Тадқиқотчиларнинг таъкидлашича, Европа илм аҳлига “Бобурнома”ни биринчи мартаба таништирган олим голландиялик Витсен бўлган. Айни

пайтда Витсендан сал олдинроқ, 1697 йилда француз олими Дербели “Шарк кутубхонаси ёхуд Шарқ фукаросининг билимига доир қомуслар” номли луғатга “Бобур ёки Бобир” номли кичик мақола киритиб, император Бобур ҳақида маълумотлар берганлигини ҳам айтиб ўтилади. Мазкур тадқиқотда асарнинг инглизчага ўгиришда Ж.Лейден ва У.Эрскинлар бир-бирларидан беҳабар ҳолда иш бошлаганликлари баён қилиниб, мазкур таржимани Лейден вафоти муносабати билан Эрскин охирига етказганлиги ва у “Бобурнома” Лейден таржимасида” номи билан Лондонда 1826 йилда эълон қилинганлиги айтилади. 1921 йилда Дублин университети профессори Уайт Кинг Эрскин-Лейден таржимасини қайта ишлаб, асарнинг французча нашрлари билан ўзаро солиштирган ҳолда янги нашрни эълон қилди. 1844 йилда Лондонда “Бобурнинг ҳаёти”номли Р.М.Калдекот қаламига мансуб янги инглизча таржима нашр этилади. Мазкур таржималарнинг аслиятга муқобиллик даражаси тўғрисида ҳали махсус тадқиқотлар яратилади. Ҳозиргача уларнинг А.Бевериж нашридан фарқ қилувчи жиҳатлари тўғрисида Н.Отажоновнинг тадқиқотлари мавжудлигини таъкидлаб ўтиш лозим. Бугунги кунда “Бобурнома”нинг А.Бевериж қаламига мансуб таржимаси асарнинг хорижий тиллардаги энг нуфузли нашрларидан ҳисобланади.

Мазкур таржима “Бобурнома”ни Ғарбий Европада янада кенг ўрганилиши ва таржима қилишнишига асос бўлиб хизмат қилди. 1826 йилда немис шарқшуноси А.Кайзер Лейден-Эрскинларнинг инглизча нашрларини қисқартириб, немис тилига таржима қилди ва нашр эттирди. Асарнинг энг янги инглизча нашрлари орасида америкалик шарқшунос В.М.Текстон таржимаси ҳам алоҳида эътироф қозонди.Шунингдек, япон шарқшунос олими Эйжи Манонинг инглиз тилидаги танқидий матни ва таржимаси жаҳон бобуршунослари томонидан кенг эътироф қилинди. “Бобурнома”нинг хорижий тиллардаги таржималари сирасида унинг французча нашрлари ҳам муҳим аҳамият касб этади.

1871 йилда француз шарқшуноси Паве де Куртейл томонидан Парижда асарнинг французча таржимаси нашр этилди. “Бобурнома” 1944-1946 йилларда Анқарада икки жилдда турк тилида нашр этилди.Асар рус тилида

хам бир неча маротаба чоп этилган. Дастлаб Н.И.Пантусов ва В.Я.Вяткинларнинг русча таржимаси қисқартирилган ҳолда эълон қилинганди. Русча таржималар орасида энг нуфузли ва тўлиғи М.Салье томонидан амалга оширилган нашр бўлиб, у 1958 йилда Тошкентда нашр этилди. Мазкур таржима асарнинг А.Бевериж қаламига мансуб инглизча нашри асосида бажарилган. Асарнинг француз Луи-Бокю Граммон амалга оширган французча нашри асосида амалга оширилган янги олмонча таржимаси ҳам Ғарб шарқшунослари эътиборига тушди. Уни таниқли олмон шарқшунос олими Штаммлер ўгирган. Бу нашр асарнинг аввалги олмон тилидаги А. Кайзер ва Юлиус фон Клапрот таржималаридан ўзининг тўлиқлиги ва илмий мукамалроқ эканлиги билан фарқланади.

Кейинги йилларда ушбу асарга немис тадқиқотчиларининг кизиқишлари тобора ортиб бораётганлигини кўриш мумкин. 2016 йил “Бобурнома”нинг янги немисча таржимаси яратилди. Ушбу таржима Германияда Пфорцхайм шаҳрида фаолият кўрсатаётган ватандошимиз, тарихчи олим Ҳамиджон Далов томонидан амалга оширилди. Таржима Берлин шаҳридаги “Pro Business” матбаа компанияси томонидан чоп этилган бўлиб, унинг немис тилидаги нашрига немис тарихчиларидан Мануэлла Даҳо муҳаррирлик қилган. Немис тилига таржима “Бобурнома”нинг ўзбек тилида Ҳамид Сулаймон тайёрлаган 1970 йилдаги нашридан унинг русча таржималаридан фойдаланилган ҳолда амалга оширилган. Янги немисча нашрга Бобур даврига оид 15та рангли миниатюралар суратлари ҳамда 3 та ўша даврга оид стратегик аҳамиятга эга бўлган муҳим хариталар ҳам киритилганлигини алоҳида таъкидлаш лозим. Айтиш керакки, “Бобурнома” немис тилига ўзбекча аслиятдан биринчи маротаба бевосита таржима қилинган. Бу ўзбек-немис таржимачилиги тарихида ўзига хос бир воқеъликдир. Бундан ташқари, асарни ўзбек тилидан немис тилига ўзбек тарихчи олими ўгирганлиги ва жаноб Ҳамид Далов Германияда бир неча йиллардан бери истиқомат қилаётганлигини ҳам инобатга олиши керак. Чунки ана шундай тоифадаги таржимоннинг бундай қомусий ва муҳим асар таржимасини амалга оширганлиги алоҳида аҳамият касб этади. Китобнинг

немисча таржима нашрига таржимоннинг муқаддимаси берилган. Унда Ҳамид Далов немис китобхонларига Бобур ва бобурийларни таништирар экан, унинг ота томонидан Амир Темур (1336-1405) ва темурийлар сулоласига мансублиги ва унинг ўзи ҳам бобурийлар сулоласига асос солганлигини айтади. Шунинг билан биргаликда таржимон бугунги кун Ғарб оламида *Буюк мўғул империяси* деган тушунчага ойдинлик киритишга ҳаракат қилади. Бунда у таниқли немис шарқшунос ва исломшунос олимаси профессор Аннамари Шиммелнинг “Буюк мўғуллар салтанатида” (Мюнхень, 2000 йил) номли рисоласидан иқтибос келтириб, бобурийларнинг ҳеч қасиниси ўзларини бирор марта ҳам “Буюк мўғиллар сулоласи” деб атамаганликларини таъкидлайди. Бобурийлар Ҳиндистонда 1526 йилдан 1857 йилгача, яъни 300 йилдан ортиқ вақт давомида ҳукмронлик қилганлар.

Шунингдек, “Бобурнома”ни 1990 йилда француз тилидан немисчага таржима қилган яна бир немис бобуршунос олими Вольфганг Штаммлернинг Бобур ва бобурийлар империяси тўғрисидаги муносабатини келтирар экан, жумладан шундай дейди: “XVI асрнинг биринчи чорагидан бошлаб Бобур томонидан асос солинган империя ўша даврдаги Мовароуннаҳр ва Хуросондаги Шайбонийлар ҳамда Форс империяси бўлмиш” Шу боис, ушбу янги немисча таржимани асарнинг бошқа немис тил Сафвийлар билан тенгма-тенг беллаша оладиган куч-қудратга ва нуфузга эга эди”(Шша китоб, 8-бет). Мутаржим Бобур “Бобурнома” асарини ўз она тилисида, ўша даврда *шарқий турк тили*, бугунги кунда *ўзбек тили* деб аталадиган тилда ёзди, - дейди. Хусусан, мазкур китобнинг жуда ҳам тушунарли ва раво тилда битилганлиги алоҳида таъкидланади. Айни пайтда ушбу бебаҳо қомусий асарда ўз даврининг энг буюк ҳукмдорлари, олим ва ижодкорлари тўғрисида ҳам қимматли маълумотлар келтиради.

Хуллас “Бобурнома” асарининг асл ўзбек тилидаги нашридан немис тилига янги таржимасининг амалга оширилганлиги аввало буюк бобомиз, юртдошимиз, буюк салтанат асосчиси, олим ва шоир Заҳириддин Муҳаммад Бобур сиймосининг жаҳон шарқшунослари, Ғарбий Европадаги кенг китобхонлар томонидан яна бир бор эътироф этилганлигини билдиради.

Ҳамид Далов амалга оширган янги немисча нашрни бир бор ўқиб чиққандаёқ унда аслиятдаги жуда кўплаб миллий ва тарихий аҳамият касб этадиган хос сўзлар (реалиялар)ни, хусуан Бобур ва бобурийлар даврига оид лавҳаларни қайта яратишда аввалги нашрларга нисбатан анчагина ижобий ишлар қилинганлигини кўриш қийин эмас. Бизнингча, мазкур янги немисча таржима нашрини унинг аввалги таржималари билан аслиятга солиштирган ҳолда қиёсий аснода таҳлил қилиш мустақил монографик изланишни тақазо этади. Ўйлаймизки, бундай таҳлилдан таржима назарияси ва амалиётимиз учун муҳим натижалар қўлга киритилади.

Адабиётлар рўйхати:

1. ShaikhZainu'd-din of Khawai. "Tabanqat-i-Baburi". – London, 1872.
2. Payanda-Hasan of Ghazni and Muhammad-Quli of Hisar. "Waqaat-i-Baburi", 994 (1586).
3. Abdur-rahimmirza, Waqi-at-iBaburi. 998 (1590).
4. Саломов Ғ., Комилов Н., Отажонов Н., З.Салимова. Таржимон маҳорати. – Тошкент: Фан, 1979. – Б.91.
5. Комилов Н. "Бобурнома" таржималари. // Гулистон, 1977, №3. – Б. 28.
6. History of India under the first two soverrings of the House of Taimur-Babur and Humayun. By W.Erskine. in two vols, London, 1854; Life of Babar. By W.Erskine, in two vols, London, 1854.
7. Memories of Zahir-ed Din Muhammad Babur, Emperor of Hindustan written by himself in the Jagatai Turki and translated partly by the late Leyden Dohn, Esq., M.D., partly by William Erskine. Esq, London, 1826.
8. The Life of Babur. Cfldecott R.M. London, 1844.
9. Beveridge A.S. The Memories of Babur, a new translation incorporating Layden and Erskin's of A.D., 1826,London., 1912, idem. The Babar-name in English, London, 1922.
10. Denkwurdigkeit des Seher-Edden Muhammed Baber, Kaiser's von Hindustan, von ihm selbst im DschagataiTurkischen verfasst und nach der englischen Uebersetzung des Dr.Leyden und W.Erskine deutsch bearbeitet von Kaiser A., Leipzig, 1828.
11. The Baburnama.Memories of Babur..Prince and Emperor. Translated, edited and annotated by Wheeler M.Tackston, New-York & Oxford, 1996.
12. Eiji Mano. Babur-nama (Vaqa'yi). Critical Edition based on Four Chagatay Texts with Introduction and Notes. – Kyoto :Shokado, 1995.
13. Dictionnaire turk-oriental, destine principalement a fasiliter la lecture des ourages de Baber, d'Aboul-Gazi et de Mir-Ali-Chir-Nevai, par. M.PavetdeCourteille. Paris, 1870.
14. Zahiriddin Muhammad Babur. Vakayi-un-hatirati, Child I-II.Ankara, 1944-1946.

15. Пантусов Н.И. Фергана по запискам Султана Бабура. Записки русского географического общества, Т.IV,1884.
16. Вяткин В.Я. Самарканд и его окрестности в прошлом по описанию Султана Бабура Мирзы. СКСО, вып.IV, 1896. С.30-37.
17. Захар-ад-дин Мохаммед Бабур. Бабур-наме («Записки Бабура»), Ташкент, 1958.
18. Vacque-Grammon. Le texte de Babur. – Paris, 1980.
19. Babur. Die Erinnerungen des Ersten Großmoguls von Indien. Manesse Verlag. Zürich. 1983. S.910.
20. S.M.Babur. Babur-name. Deutsche Übersetzung von Hamid Dalov. Produktion und Herstellung: Pro-Business GmbH, Berlin. 2016.